

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

RUKWANGALI FIRST LANGUAGE

1108/4

PAPER 4 Literature

2 hours

Marks 60

2019

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section **A Poetry**, **one** from Section **B Drama** and **one** from Section **C Prose**.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [ ] at the end of each question or part question.

MAVYUKISO NOMAPUKURURO KOVARONGWA

- Tjanga malimbururo goge moBukelimbwiliro vana ku pe.
- Tjanga Nomora zoge zoUkandidate nEdina lyoge momavega goBukelimbwiliro.
- Tjangesa pena zouneguru wokusovagana ndi zonsovagani.
- Wa ha ruganesa yikwamema yokudongwenesa.
- Limburura mapuro **gatatu**, **limwe** moRuha **A Unongotango**, **limwe** moRuha **B Udano** ntani **limwe** moRuha **C Etjangopuru**.
- Pakera mbili esipero, yidivisoresses netungontanto.
- Sivaro soyitwa kuna si gava moyikondekeli [ ] kehagero lyankenye epuro ndi koruha rwepuro.

This document consists of **8** printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

RUHA A: UNONGOTANGO

Moruha oru limburura mo epuro **limwe** tupu.

Maguru geraka: S. W. Kavara

1 Resa mutango ogo konhi makura o limburure mapuro ogo naga ka kwama ko.

Kurombo

Kurombo kuna wiza.
Mvhura zina temuna.
Yitji mudima yina hoko.
Yimeno nayinye yina temuna.

Kulima kuna hagada.
Kupurura kuna wiza.
Sinema soyirugana.
Siruwo soyirugana.

Eparu yimo ali tundu.
Ekuta yimo ali pwaga.
Siruwo sokukovekeda.
Sinema sokudidimika.

Gasamunterere ga hage.
Sokulikurura si wize
Vagara koyipururu.
Vamati konongora.

Nane, tu sikureni monofora.
Tate, tu kwameni moyirwa.
Mwa ha tu tarerera,
komungura nga tu ka hupe.

- (a) Mutangi ngapi gafwaturura kurombo momutango ogo? Tumbura **yitatu**. [3]
- (b) Yinke ya ku kulikida asi vantu pokurombo ku kara noyitutumba? Tumbura **yine**. [4]
- (c) Singonona etokomeno lyomutjangi mositorofe saune. [5]
- (d) Nongonona ezwi lina kuzuvhika mositorofe zokuhulilira ntani morwasinke ono kutumbwira ngoso? [3]
- (e) Singonona erongo lina kara mositorofe sautatu. [5]

[20]

NDI

2 Resa mutango ogo konhi, makura o limburure mapuro aga naga ka kwama ko.

Empogwe

Ani huru tinh ngonyara
tinh, ngempogwe na kara
ngokahuruzara na tunga
nyamelike na kara.

yoyisupi neyi yoyire
yokusumpa neyi yoyitwe
nyame hekuru nyame guhwe
nyame mukwawo nyame haukwe.

Masimbi kwato
vareli va pwa po wokutekura pwato
vazakuli kwanu.

Di ramene ngorooro
di deke ngoso,
mudamuni pwato,
mukwafi kwato.

O huru wa kara
ngonyara wa tunga
esimbi wa kara
pekoro wa kara
nyovelike wa kara!

- (a) Elizuvho musinke ana kara nalyo mutjangi kuhamena empogwe? Fwaturura mokuruganesa magano gomomotango. [4]
- (b) Fwaturura nkango ozo haukwe. [2]
- (c) Mutango ogu geguwo ndi goruhafo? Pameka elimbururo lyoge nomagano gomomotango. [3]
- (d) Mutjangi ngapi garuganesa eraka yipo a gave mbudi zendi zi zere nawa nawa kovaresi? Tumbura **yitatu** kumwe nokugava efwatururo. Gwana mbatere momutango. [6]
- (e) Tompwera empogwe omu va li tangauka momutango ogu. [5]
- [20]

RUHA B: UDANO

Limburura mo epuro **limwe** tupu moruha oru.

Mahodi Gonsingwe: D. Nakare

3

Magongo mukunda gwa mwena, ngwendi patupu vantu! Mambo manzi ga nginduka po. Gamwe kwa likundama, maparambo, ga livhonga-vhonga, vageni nawo po ve li. Vamwe kwa ya kwarera po, ano vamwe kwa ya va kwara po. Pita egoro, pita mugeni.

Esanseko lyetu meho galyo kuna ga kuminine pembo limwe tupu. Nye natu zuvha ko hena embo peke eli nali litambura nalyo. Natu zuvha mo hena mazwi gokomambo gokulikarera, nye oyo yasakaramuntu!

Haikuwo mugara gomukwangombe. Age mutundusika hena mutjiligani. Runinga rwamukweni ha rwa menena kekosi, mbere hasa za nyongoka! Meho kusindumuka ngwendi mauta ga mena momutwe gokuliudinga da yambere nohuki dosikadi denyatji. Simwanya sosinyemba ngwendi yimo va si hongera moomo monohuki; kapi asi tundu mo! Mokana namo si kapi o pingane mo ndandani zosihorowa azi heke mazego ga zero ngwendi epungu lyosiruti. Yikoverero yendi kapi ya ziva ruvara ngwendi yovakwawo, kokulinyenga nomena. Tu tante tupu asi mugara mukweni muwa age mufuuli. Nare yina likerere asi nemembo lyendi ngorooro, ngwendi kapi amu nyanga nonhunhwa!

Mukadendi Nepemba lyaMusimani, Mukwanyatji. Nage Mutjiligani ngwendi yendi, gorutu rwa twira,. Yosipa wa ha yi pura kumana ruveze! Nohuki dendi denyatji da mena kwamwenyado. Yihoho yiya yi kukumuna mbundu monda zonongoro dendi. Sikoka kwa si tondera nombamba ku kwame nyanka za kindika po murudi, sipara samukadi mukweni si lizarere ko. Konontere donyanka kwa vangura ko nongara mbali dosipapa sokomusira gwampipili. Konyima nguwo zombambi va tondera mapi goyiranda yoyizera neyi yoyisovangani. Ekehe lyokosipara lyanakandunga va tonga pokatji. Nalyo kwa li tondera yiranda yoyizera va vhonga neyi yoyigeha. Mazuva gamwe kulimbura ko ekondambunda lyomusanga. Nkenye muntu kumumona tupu asi muntuzuni ga mu kwara!

- (a) Mutjangi ngapi ga kuninkisa elizuvhe kuhamena mukunda gwaMagongo? Tumbura **yine**. Ruganesa magano mokuhatjango oko keguru mokupameka elimbururo lyoge. [4]
- (b) “Esanseko lyetu meho galyo kuna ga kuminine pembo limwe tupu.” Fwaturura eyi zina kutanta ntando ozo. [2]
- (c) Mutjangi ngapi ga kulikida asi Haikuwo ngali pakere mbili parutu? Tumbura **yine**. [4]
- (d) Tompwera mutjangi omu ga likida siruwo/ruveze rwasanseko eli. Ruganesa yihonena mokuhatjango oko keguru mokupameka elimbururo lyoge. [4]
- (e) Mudani ke ga kupa sikoda mombapira ezi ntani morwasinke? [3]
- (f) Mutjangi ngapi garuganesa eraka yipo a singonone Haikuwo naNepemba kovaresi? [3]

[20]

NDI

- 4 Sipito sekuhwiro lyovanambongi vaMavara sina siki. Vakurona ava ngava kuhwisa vana vawo kuna kara nosinka sokuwapaika eyi ngava ya hamberesa vana vawo. Kutundilira neina Mandaha kutupu hena rufuwo! MoSondaha zeezi tuna tara yimo ngava va kuhwa. Ngali kara ezuva lyenene, morwa poMavara kapi va kuhwa po simpe vanona wovanzi ngesi ngwendi namumvho.

Vantu nare va mana kuteza. OHaikuwo namukadendi kuna hingire mositji soporupare rwawo va nomene nongombe dokuhakana Namumvho kuna yi pumu! Nondambo daHaikuwo mbali; to tjira omu dina rugumana. Ndambo zamukadendi nazo dovagara vamwe pomukunda monkwa! Yilya nayo wa ha yi pura, mautara gavali, womugara nou womukadi. Epungu alyo nalyo noutara walyo membo. Amesi moyipata yivali ngava yingi nandokwa no? “Namumvho Nyambinyambi ana tu limisa ko, Mukadange! Walye tatu hwaga nomwaSitarara, nsene kapi natu kovekeda nonzambi.” Mukadendi ta menyuna a ga likide yendi, ta uyunga asi: “Name yimo na kuyitara, tatu kwata yihwageso ntani! Mvhura ngano ngazi ya tu kondekeda.”

“Mungura tani ka tokwesa ko Mitili Tom. Kuna hara ni ka hehere ko mayere gokurugana sipito sekuhwiro. Ose kapi twa yi rugana rumwe yosikeresite. Eyi twa diva ko ose yomakururo nomatembu gosipagani ntani. Ndi ngapi ove hewa?” Mukadendi nage ana yi panda. “Ono gazara nawa. Va tanta asi: Sau nomundambo, siruto namunwanyoko!” Makura nturagumbo ta katuka a ze membo.

Ngurova ozo hungi yekuhwiro yelike. Nturagumbo yina mu pe enyanyu nombili momutjima gwendi. Vamati vawo wokugenda sure, oMuzumbana Karupu, neina kuna hara kukomaukisa vakadona nonsumo. Muzumba kuna litokora kuhundire hekurwendi asi: “Muswamane, neina tuna hara kudimba po rusumo oru ga tu ronga Mitili. Aro kurudimba pekuhwiro.” Hekurwendi asi: “Tamekeni, ose wokupurakena po tu li!”

- (a) Yinke **yitano** yina ku ku likida asi muzangu gepata lyaHaikuwo kwa kere gomunzi? Ruganesa magana gana kara mokuhatjango oko. [5]
- (b) Mutjangi ngapi gatjangurura mulyo gwamitili mombapira ezi? [4]
- (c) Yinke sina kutanta sisewe oso “Sau nomundambo, siruto namunwanyoko!” [3]
- (d) Tompwera elimbwiliro eli vana kara nalyo va tungi wopoMavara. Mokukwama karuhatjango oko keguru. [3]
- (e) Elizuvho musinke ono kara nalyo apa ono resa ruhatjango rukuhuilira? [5]

[20]

RUHA C: ETJANGOPURU

Eharo IyaHompā: J. B. Diescho

5 Moruha oru limbururamo epuro **limwe** tupu.

Nankero: *(ngwendi nougara)*

Yiyo sa nye oyo! Omu na va wiza otate awo walye oku va za ngapi?
Ame ngano tani ninkire nye nkenye omu name ni mu kondi nye! *(Ta mwena)*

Nipindo: *(a mu tara)*

O ninke yinke? Oze nye mu ka li kware va hana kukugava oguho?
Ove munona kupi wa yi mona oyo yokufana ngoso, nane!

Nankero: *(ana handuka)*

Mwena ko nayimwe si wa diva ove. Nyovelike ngo kurupira mo omu
mombara, nayimwe si yokuvhura kutantera nge ove!

(Ta tundu po, ta ka za)

Mpindo: Nhi, oyo yeni sili hewa, Ose sinene tupu tatu paruka makura, nonkango
danyamwendi odo, ose ntudi kuna vaka sa, ndi momu vana kusiga-
sigira nge vakwetu yirugana nayinye. Nye nampili nonkwara, nyose
wonondya ose. *(Ta like konyima)* *(Nankero ta zigida age monzugo
zomuveli)* Mpindo! Mpindo, Hawa!

Nankero: Retera ko onane mema!

Mpindo: Hewa, tanko ni kuhwe nkinda. *(Ta damuna nkinda, tazi kuhu, tazi
zwida mema, ta ka twara)*

Po ku ka tengura ta gwanekere noSivhute naMukoya, ta menyuna.

Mpindo: Morokeni vamati!

Sivhute: Otate simpe kapi vana ya siki?

Mpindo: Hawe, ee ngapi?

Sivhute: Hawe, ngapi sili, onane awo ngapi?

Mukoya: A, ava rarera sa walye?

Mpindo: Ngorooro, kapi vana waperere, hwilireni mo tupu, mo ve li naNankero.
(Tava pe mpito, tava ka hwilira)

- (a) Ezwi lyaNankero ngapi omu lina kuzuvhika moruhatjango rokuhova ntani morwasinke? [4]
- (b) Yinke yina ku kukulikida asi nonkwara danare ngadi pitire movakondi? [2]
- (c) Rugendo rwa Homba ngapi rwa gumine mukadendi? [4]
- (d) Yitundwamo musinke ga reteserepo Homba koukora wendi woyineya ke koro lyendi lyosiuhomba? [5]
- (e) Tompwera ehafo eli lyakaramo mo sidanwa esi. Ruganesa yihonena yomombapira mokupameka elimbururo lyoge. [5]

[20]**NDI**

- 6 (*Pokuzeguruka ekehe pomadaneno kuna kumoneka po sini nonomunhwi ntatu. Mukadi Mpindo ta hesa yisima yendi eyi ana tu. Ana rondora, usura wendi ta u tura nawa posikumba, makura tali gusa usura porutu rwendi. Sitenguko, vantu taya hara kuteraika nomurarero*).

Mpindo: (*age ta likukumuna usura oku age kuna kukatuka morwa ka tu nongoro*)

Ani nane, eh kuroroka! Yokuninka asi nyame komema, nyame koyitare, nyame hena nokokutwa . . . mpili asi yimo ava rugana mombara zahompa nye nani yi paruka tupu eyi? Vakwetu ava ani rugana nawo walye nye oku vana ku ka tjingira siruwo esi!

(*ta tara meguru, nyara zendi kokana*)

Namwene hompa yeyi a dili kuhingira pamwe tupu ndi membo, ngano asi he!

(*ta ncakura, ta setuka nakauke*)

Eyi ana kuninka Mpindo asi a damune sikumba sendi sousura, Nankero ta wiza.

Nankero: (*age kuna likwata mombunda, ta sikama age ga hana kuyasikilire pwaMpindo*)

Ove Mpindwe, vakweni navenye kupi? Otate neraka si lyeli asi nava ya sika ndi? Nye kapi tani diva asi otate yinke ava ka karera ko siruwo sangesi kwene oko ava zaaza. Na sene oso sirongo edina lyaso yiso yilye sili Mpindo?

Mpindo: Apa va ka tukire ngwendi kwa tumbwire asi koMbambi . . .

Nankero: (*ta mu kwata Mpindo meraka*)

Ono si pe, nawa-nawa Mbambi. Mouhunga ono kara. Nye otate ava, ame kapi nina kuzuvha ko ure-ure ove! Oyo yigongi yokuninka asi nkenya ezuva kuza kwelike . . . Nye yahompa navenye ngorooro tupu?

- (a) Mudani ke ga kupa sikoda pokatji ka Mpindo naNankero. Pameka elimbururu lyoge mokurugasesa magano gomombapira. [5]
- (b) Mutjangi ngapi omu ga likida mulyo gomarenga mosidanwa esi? Ruganesa magana gomombapira. [5]
- (c) Mutjangi ngapi omu gatjangurura erongikido lyosipito sononkwara? Ruganesa magano gomombapira. [5]
- (d) Tura nkango ozo mbambi monontanto mbali, ano matando gado galisigi. [5]

[20]